

Les 2 De ideale Bataafse staat

Introductie

“Ik ben Nederlander, ik ben trots op mijn Marokkaanse bloed, ik ben moslim en ik heb een fuckin’ Gouden Kalf in mijn hand!” Dit was de reactie van de 33-jarige acteur Nasrdin Dchar toen hij in september 2011 een dankwoord uitsprak bij de ontvangst van een Gouden Kalf voor zijn rol in de film ‘Rabat’.

Wat is dat, Nederlander? Wanneer noemt iemand zich Nederlander? Of: wanneer bèn je eigenlijk Nederlander? Ben je Nederlander wanneer je in Nederland bent geboren of wanneer je er woont? Wanneer je je Nederlander voelt of wanneer je Nederlands bloed of een Nederlands paspoort hebt? Moet je, om je Nederlander te mogen noemen, voldoen aan bepaald gedrag, aan codes, zoals het correct kunnen spreken van de taal en het kennen van de geëigende normen en waarden? Of moet je van appeltaart en Sinterklaas houden?

Meer dan tweehonderd jaar geleden hield men zich ook al bezig met het Nederlandschap: wanneer hoorde je erbij en wanneer niet. Maar in het denken en schrijven over een Nederlandse identiteit kregen soms andere aspecten van het Nederlandschap aandacht dan tegenwoordig.

Aan het volk van Nederland

Deze les gaat over het Nederlandschap in 1781. In de nacht van 25 op 26 september van dat jaar werd vanuit geblindeerde koetsen bij honderden mensen in tientallen steden en dorpen een anoniem **pamflet** bezorgd, met als titel *Aan het Volk van Nederland*. Het **pamflet** was gesteld in de vorm van een brief, waarin een appel gedaan werd op dit volk. Het in één nacht op zo grote schaal verspreiden bij vooraanstaande burgers, **regenten** en boekhandelaars moet in die tijd een enorme organisatie zijn geweest. Maar vooral door de inhoud ervan is het niet verwonderlijk dat *Aan het Volk van Nederland* een schok teweegbracht. De tekst was ronduit opruiend. De autoriteiten regeerden dan ook fel op *Aan het Volk van Nederland*. Er werd door de Staten van Gelderland en van Utrecht een beloning van honderd gouden **rijders** uitgelooft voor aanwijzingen die de schrijver van dit ‘allersnoodst lasterschrift’, zoals het in Utrecht werd betiteld, konden traceren. Amsterdam deed daar nog eens zesduizend gulden bovenop. Bovendien zou in Amsterdam het bezit, het nadrukken of verspreiden ervan bestraft worden met verbanning. Dat mocht niet verhinderen dat het **pamflet** in korte tijd minstens tien keer in vermoedelijk zeer grote oplagen werd herdrukt! Kennelijk sprak het een grote groep mensen aan.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Tot welke mensen richtte de schrijver zich met 'het Volk van Nederland'? Waren dat alle ingezetenen van de **Republiek** in 1781? Vrouwen én mannen? Mensen van alle leeftijden? **Regenten** én burgers? Stedelingen én mensen van het platteland? Hoorden de zuidelijke staten, die niet waren vertegenwoordigd in de **Staten-Generaal**, daar ook bij? En de inwoners van Drenthe?

De vraag wie de anonieme schrijver precies bedoelde met 'het Volk van Nederland' is wellicht te beantwoorden door de tekst te lezen. Je komt dan al gauw terecht bij de Batavieren en wat – naar de mening van de schrijver – de link was tussen de Batavieren en dit Nederlandse volk. Om de tekst van het **pamflet** beter te kunnen begrijpen moet je eerst iets weten over de staatkundige en economische situatie van het Nederland van toen. Het **pamflet** blijkt namelijk een wapen in de strijd voor een Nederlandse democratie die gebaseerd werd op de oude Bataafse staatsinrichting.

Nederland tussen 1568 en 1781

In 1781 was Nederland niet, zoals nu, een **monarchie**, maar een **republiek**. De **Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden** zoals Nederland in 1781 heette, was ontstaan tijdens de **Opstand**, ook wel de **Tachtigjarige Oorlog** genoemd. Deze oorlog tegen de koning van Spanje duurde van 1568 tot 1648. De **Republiek** bestond uit zeven **soevereine** staten: Holland, Zeeland, Gelre, Friesland, Overijssel, Stand en lande (Groningen) en Utrecht. Elke staat had een eigen bestuur én er was een gemeenschappelijk overlegorgaan, de **Staten-Generaal**, met vertegenwoordigers uit alle staten. Deze kwamen vooral uit de steden en de adel. (Drenthe was ook een provincie, maar te klein en te arm; daarom kreeg Drenthe geen stemrecht.) De **Staten-Generaal** werkten met name samen op het gebied van defensie en buitenlandse politiek, waarbij het dus vooral over oorlog en vrede ging. En ze bestuurden de veroverde gebieden Brabant, Limburg en Zeeuws-Vlaanderen.

Pamfletten

Dat *Aan het Volk van Nederland* een anoniem geschrift was, is niet vreemd. Dat waren **pamfletten** meestal. **Pamfletten**, ook wel vlugschriften of vliegende bladen genoemd, bestonden sinds de uitvinding van de **boekdrukkunst**. Je kunt ze beschouwen als de voorloper van de krant. Door een **pamflet** was het mogelijk om op een goedkope manier snel en op grote schaal actuele berichten te verspreiden in beknopte vorm, al had *Aan het Volk van Nederland* een veel grotere omvang dan de meeste pamfletten. Niet alleen actuele berichten konden worden doorgegeven. Al snel gebruikte men deze manier ook om **propaganda** te maken, discussies op gang te brengen, of onrecht aan te kaarten.

Van de zestiende tot en met de achttiende eeuw waren **pamfletten** het geëigende middel om meningen te ventileren en te discussiëren over godsdienstige onderwerpen of over vermeende politieke wantoestanden en hun veroorzakers daarvan, de regeerders. In de zestiende en zeventiende eeuw waren het vooral de Spanjaarden, die ervan langs kregen. Ook, in een reactie daarop, de Oranjes en hun aanhangers. De **pamfletten** waren ook toen vaak hard van toon. Daarom worden deze polemische geschriften ook wel 'schotschriften' genoemd. Tegenstanders werden – terecht of onterecht – in felle bevoordingen beschuldigd van bedrog, veinzerij, verraad. Ook spotliederen en -prenten werden op grote schaal via **pamfletten** verspreid. **Pamfletten** werden op straat en op de markt uitgegeven door marskramers. Er zijn veel oude **pamfletten** verloren gegaan, maar in (universiteits)bibliotheken kun je ze nog wel vinden.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Formeel had ieder gewest een even grote stem. Maar het gewest Holland was het grootst en bracht het meeste geld in. Daardoor had Holland – en daarbinnen dan weer de regenten van Amsterdam – de meeste invloed, vooral in de buitenlandse politiek. Bovendien werd de raadspensionaris, degene die de contacten met buitenlandse mogendheden onderhield, vervuld door de secretaris van de Staten van Holland. Voor andere landen waren de ‘Republiek’ en ‘Holland’ dan ook regelmatig synoniem. De stadhouder – al sinds Willem van Oranje iemand uit de Oranjefamilie – was de hoogste dienaar van de gewestelijke staten. Hij was opperbevelhebber van het leger en de vloot. Hij benoemde bovendien de regenten, de bestuurders van de staten.

Er was vrijwel voortdurend onenigheid tussen twee partijen in de samenleving over de vraag wie de meeste macht zou moeten hebben. De staatsgezinden, meestal aristocraten, wilden de soevereiniteit van de staten voorop stellen. De prinsgezinden – ook wel orangisten genoemd – kenden de macht vooral toe aan de stadhouder. Twee keer was er een periode zónder stadhouder: van 1650-1672 en van 1702-1747. Na zo’n periode was er dan toch weer de roep om een goede legerleider. Willem IV was de eerste, toen hij in mei 1747 was benoemd, die stadhouder was over alle provincies.

Patriotten

Het woord patriot betekent: ‘iemand die zijn vaderland bemint en het met toewijding dient. Patriots of patriottisch is ‘vaderlandslievend’. Het zijn afgeleiden van het woord ‘patria’, vaderland. De veroordeelde raadspensionaris Johan van Oldenbarnevelt sprak, toen hij op het schavot stond: “Ik heb oprecht en vroom gehandeld, als een goed patriot.” In de achttiende eeuw noemden de mensen die streeden voor burgerrechten en tegen het erfelijk stadhouderschap en de regentenoligarchie, zichzelf patriotten. Maar ook hun tegenstanders, de Oranjegezinden, vonden dat zij goede patriotten waren. Zij hielden immers ook van hun vaderland, zelfs veel meer dan de ‘kezen’, zoals ze de andere partij spottend noemden! Dat de orangistische Van Goens, een hoogleraar uit Utrecht, het nieuwe tijdschrift dat hij in 1781-1782 oprichtte de naam *De Ouderwetschen Patriot* gaf, is in dit opzicht veelzeggend. Hij was niet de enige die de prinsgezinde partij ‘patriots’ noemde. Toch zijn het de republikeinen die in de geschiedenis- en woordenboeken terecht kwamen als ‘de patriotten’.

De Republiek ontstond in de zeventiende eeuw, een tijd die nu wordt aangeduid als de Gouden Eeuw. Zij was rijk, met name door de handel. In de achttiende eeuw was de goede handelspositie van Nederland niet langer vanzelfsprekend. Tussen 1648 (het einde van de Tachtigjarige Oorlog) en 1781 was de Republiek zeven keer in een nieuwe oorlog verwickeld geraakt. Door de laatste oorlog, de Vierde Engelse oorlog die in 1780 was uitgebroken, was de Nederlandse handel totaal ontwricht. De economische situatie verslechterde bovendien doordat de rijke regenten niet meer investeerden, maar gingen rentenieren. De bestuurlijke banen werden vergeven via vriendjespolitiek, de bestuurders beschouwden hun ambt als privébezit. Ze waren zelfingenomen en vaak corrupt. Vanuit de burgerij ontstond er toen een verzetsbeweging die de oude rechten van de regerende klasse aanvocht.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

‘Wij’ tegenover ‘zij’

Laten we dan nu eens gaan lezen wat er eigenlijk in het ‘opruimende’ **pamflet**, gericht aan het Volk van Nederland, staat. Met opnieuw in het achterhoofd de vraag: aan wie is het precies gericht?

Volk van Nederland!

Waarde medeburgers!

*1. Indien gij mij¹, schrijver dezes, in mijn persoon, denkwijze en particuliere omstandigheden kende, zou ik U niet behoeven te verzekeren, dat ik geen fortuinzoeker² ben; dat ik niet alleen nooit enig ambt heb bekleed, maar dat ik er zelfs nooit een bekleeden noch begeren kan; dat ik derhalve volkomen belangeloos en daarom geloofwaardig ben, wanneer ik U **5. betuig, gelijk**³ ik voor den Alwetenden God doe, dat niets dan verontwaardiging over de goddeloze wijze, waarop ge verkocht en verraden wordt, mij dringt om mij tot U te wenden; en daarnaast met een vurige begeerte om, eer het voor altijd te laat is, nog een poging tot Uw, tot ons aller redding te doen.*

*Het is, mijn waarde medeburgers! niet sinds gisteren of eergisteren dat men⁴ U bedriegt en **10. mishandelt**; neen, ge zijt, om niet van vroeger tijden te spreken, nu sedert bijna twee eeuwen de speelbal geweest van allerlei heerszuchtige lieden⁵, die, onder de schijn van voor Uw belangen en vrijheid te zorgen, niets – ja, zowaar als er een God is, aan wie ik wegens dit geschrift rekenschap zal moeten geven – volstrekt niets anders beoogd hebben dan een erfelijk juk op Uw vrije halzen te drukken⁶. Vergun mij⁷ derhalve, dat ik U uit de geschiedenis **15. van ons vaderland** – niet zoals die U door gehuurde schrijvers of onkundige of met vooroordelen behepte mensen⁸ maar al te dikwijls wordt voorgesteld, maar zoals de zaken waarachtig gebeurd zijn – met weinig woorden en in een eenvoudige en verstaanbare taal mag uiteenzetten, hoe het er eigenlijk mee gelegen is, en wat men met U, met ons allen, met het Nederlandse Volk steeds heeft voorgehad.*

1. De auteur spreekt het volk aan.

2. fortuinzoeker: een persoon die uit is op (het onjuist verkrijgen van) rijkdom.

3. gelijk: zoals.

4. men: hiermee worden de leiders van het land bedoeld.

5. heerszuchtige lieden: naar macht strevende, bazige en gebiedende personen.

6. een erfelijke juk op Uw vrije halzen te drukken: de auteur laat de lezer inzien dat het volk slachtoffer is van de naar macht strevende personen. Een ‘juk’ is een draagbalk voor over je schouders om emmers mee te vervoeren. Het volk moet volgens de auteur de lasten van het land op de schouders met zich meeslepen.

7. Vergun mij: ‘vergunnen’ staat voor ‘toestemming verlenen’. De auteur vraagt de lezer, ofwel het volk, om toestemming.

8. behepte mensen: mensen met vooroordelen.

Tekstvragen

In regel 2 noemt de auteur, wanneer hij zich voorstelt, zichzelf ‘geen fortuinzoeker’. Wat zou hij daarmee bedoelen?

De auteur spreekt in regel 14 over een ‘juk’ dat op de ‘vrije halzen’ van de burgers drukt. Wat dragen de burgers (figuurlijk gezien) volgens de auteur met zich mee?

De auteur geeft duidelijk aan wie in zijn ogen deel zouden moeten uitmaken van ‘het Volk van Nederland’: ‘de hele natie, de ingezetenen des lands, burgers en boeren, groten en kleinen,

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

rijken en armen'. 'Het volk' dat zijn alle bewoners, zonder uitzondering. De groepen die hij noemt verschillen slechts in sociale status. Destijds ging het dus niet over allochtonen en autochtonen, niet over vrouwen en mannen en niet over verschillen in geaardheid of levensovertuiging, zoals dat tegenwoordig vaak het geval is.

'Zij' maken in principe deel uit van het volk van Nederland, maar ze zijn ontspoord: ze zijn verworpen tot onbetrouwbare corrupte regeerders, **regenten** die alle macht naar zich toe willen trekken, die Nederland te gronde richten omdat ze het leger en de vloot niet goed hebben georganiseerd, die hun baantjes krijgen door vriendjespolitiek of doordat ze toevallig de zoon van hun belangrijke vader zijn. En hun belangrijkste vertegenwoordiger, **Willem V** – op dat moment de **stadhouder** van de **Republiek** – lijkt wel het kwaad in eigen persoon.

We komen in dit eerste gedeelte van de tekst iets te weten over de geadresseerden. De schrijver hiervan is een hele eeuw anoniem gebleven, maar inmiddels weten we dat het Joan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784) was. Hij spreekt de lezers, 'het Volk van Nederland', aan met 'medeburgers', later met 'mijne landgenoten!'. Zo maakt hij van zijn lezers en zichzelf dus één groep, die we voor het gemak even 'wij' zullen noemen. 'Wij', dat zijn de eerlijke schrijver én zijn medeburgers, het Volk van Nederland. 'Wij' worden al bijna twee eeuwen lang verkocht en verraden, bedrogen en mishandeld. 'Zij', de andere groep, doen dat zogenaamd in ons eigen belang en voor onze eigen vrijheid, maar in werkelijkheid drukken 'ze' ons 'een erfelijk juk' op onze vrije halzen. 'Zij' zijn dus niet te vertrouwen. Ze zijn gehoord of bevooroordeeld en geven een valse voorstelling van zaken.

Opdracht 1

Bekijk op [You Tube](#) de uitreiking van het Gouden Kalf aan Nasrdin Dchar. In een artikel in de Volkskrant van 3 oktober 2011 schrijft Ferdows Kazemi dat dit 'geen doorsnee speech' was, maar dat Dchar een statement maakte, door in een paar korte zinnen een boodschap het land in te sturen. Welke boodschap? Kun je een vergelijking maken tussen deze boodschap en die van Van der Capellen?

Batavieren als voorbeeld

In *Aan het volk van Nederland* begint Van der Capellen met een geschiedenisles over de vroegste bewoners van het land dat wij nu Nederland noemen: de Batavieren. Zij dienen als voorbeeld van hoe 'wij' met elkaar ons land moeten besturen. De Batavieren waren een vrij volk, in tegenstelling tot Van der Capellen en zijn medeburgers, 'wij'. Omdat ze zich realiseerden hoe belangrijk hun vrijheid was, hielden de Batavieren zelf het heft in handen: ze kozen democratisch hun eigen leiders uit goed gekwalificeerde kandidaten. Die waren uitgesproken dapper, wijs en deugdzaam, én kwamen uit de eigen gelederen – dat hield in dat ze sterk waren in oorlogvoeren. Bij gebleken ongeschiktheid kon een leider worden afgezet.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Opdracht 2

In *Aan het Volk van Nederland* worden de kwaliteiten genoemd van een goede leider. Schrijf ze onder elkaar en zet ernaast de 'anti-kwaliteit'. Kun je zeggen dat Van der Capellen die 'anti-kwaliteiten' toeschrijft aan de leiders van het Volk van Nederland? Beargumenteer je antwoord door gebruik te maken van de informatie uit de toelichting.

Opdracht 3

Bekijk het [zelfportret-met-hoed](#) (de bovenrand van de hoed bestaat uit de woorden 'reconnaiss-toi') uit 1915 van de Franse dichter Apollinaire. Kies tussen opdracht a. en b.

- Maak een vergelijkbaar portret van jezelf, waarin je jezelf voorstelt mét je nationaliteit. Bedenk welke elementen daar voor jou per se in voor moeten komen.
- Maak een vergelijkbaar portret van een Batavier, zoals die door Van der Capellen aan ons is voorgesteld.

We komen terug op de situatie die Van der Capellen voor ons schetst: er zijn dus onderdrukkers en onderdrukten, mensen die de vrijheid afpakken en mensen van wie de vrijheid wordt afgepakt, 'zij' en 'wij'. Van der Capellen vervolgt:

Van de vroegste tijden af zijn deze landen bewoond geweest door dappere en vrije volken. 20. De Batavieren zijn de oudsten, waarover men inlichtingen heeft. Zij voelden de waarde van de vrijheid en kenden het juiste en enige middel om die vrijheid te bewaren. Zij lieten zich daarom niet regeren door lieden die zich zelf verkozen of door een ander – naar zijn goedvinden – gekozen werden; die bij gevolg niet van hen afhingen, die hun geen rekenschap¹ schuldig waren en waar zij, als ze niet goed regeerden, geen macht over 25. hadden; neen, zij hielden het heft zelf in handen. De voornaamste zaken van hun land deden ze zelf af in hun algemene vergaderingen, waar het gehele volk gewapend bijeenkwam en elke Batavier evenveel te zeggen had. Om hen in de oorlog (waar ze bazen in waren) voor te gaan en aan te voeren, kozen ze de dapperste, de wijste, de deugdzaamste uit het midden van hun landgenoten. Zij riepen daartoe geen vreemde 30. prinsen of hertogen, die toch alleen maar om fortuin, dat is om den brode, dienen en doorgaans te machtig zijn om, als zij zich misdragen, naar verdienste gestraft te kunnen worden. Voldeed hun het verkozen opperhoofd, dan lieten ze hem die post houden, zo niet, dan dankten ze hem af. En had hij zijn vaderland verraden, of door zijn aanhangers en creaturen² van binnen of door vreemde hulp van buiten getracht zijn Huis machtiger te 35. maken en zich als een Soeverein³ te gedragen, dan behoef ik U niet te zeggen, hoe die Batavieren zo een zouden hebben getrakteerd⁴!

Behalve de Batavieren woonden er ook nog andere moedige volken, onder wie de Friezen zeer beroemd waren. Omstreeks het jaar 277 na Christus veroverden de Franken⁵ (een volk uit Duitsland afkomstig, dat zich later neergezet heeft in dat grote, vruchtbare land, dat nog 40. heden naar hen Frankrijk wordt genoemd) die Franken, zeg ik, veroverden deze en de naburige landen, en lieten deze regeren door een soort gouverneurs, toen hertogen en graven genaamd. Het ambt⁶ van deze hertogen en graven, die eerst maar voor hun leven – mogelijk voor kortere tijd – werden aangesteld, werd langzamerhand erfelijk, gelijk dat doorgaans zo gaat als men een belangrijk ambt lang in hetzelfde huis van vader op zoon laat 45. blijven; en, in plaats van langer gewoon maar gouverneurs te zijn, werden die graven en hertogen zelf de heren van deze landen, en trouwden zo lang onder en met elkaar tot bijna al deze provinciën door erfenis onder de heerschappij kwamen van Keizer Karel de Vijfde⁷.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

*Deze nam Gelderland en Utrecht, welke provincies hij nog niet had, er met geweld bij en zag zich dus heer van alle de zeventien Nederlandse provinciën, die hij, omdat het regeren hem **50.** ging verdrieten, of om andere redenen, in het jaar 1555 aan zijn zoon Filips⁸ (daarna Koning van Spanje) afstond en overdroeg.*

*Denk evenwel niet, mijne landgenoten!, dat die graven, hertogen en heren – hoezeer hun macht, gelijk dit doorgaans gebeurt, van tijd tot tijd ook was toegenomen en vergroot, denk niet, dat zij hier te lande maar alles konden doen wat zij wilden, neen waarachtig!⁹ Zij konden **55.** het minder naar hun zin krijgen dan onze Prinsen van Oranje, ofschoon¹⁰ die slechts de naam van Stadhouder voeren. Ze hadden net als alle vorsten en groten, die er ooit geweest zijn, die er tegenwoordig zijn en die er nog zullen komen, best zin om de grenzen van hun gezag uit te breiden, om de baas te spelen, om alles alleen voor het zeggen te hebben. Met andere woorden: om zich Soeverein te maken, maar onze brave voorouders beletten hun dit. **60.** Het volk, dat wil zeggen, de hele natie, de ingezetenen des lands, burgers en boeren, groten en kleinen, rijken en armen, die allen tezamen de natie of het volk uitmaken, vergaderden wel niet meer als vroeger de Batavieren deden (en nog tegenwoordig op sommige plaatsen in Zwitserland gebeurt) om zelf te regeren. Dit was ook niet praktisch, omdat er onder zo'n grote vergadering van allerlei mensen altijd te veel verwarring heerst om **65.** rustig over de landsbelangen te kunnen beraadslagen, en omdat een heel volk ook geen tijd heeft om – met verzuim van zijn affaires¹¹ – steeds maar bijeen te komen. Maar overal had onze natie zekere lieden, die ervoor zorgden en opletten dat de zaken des lands goed gingen, die moesten zeggen, hoeveel geld er ten dienste van de vorst of het gemenebest¹² zou worden opgebracht, en toezagen of dat geld wel goed besteed werd. In de steden waren **70.** bijna overal of gilden of schutterijen of gezworen gemeenten¹³ of andere goed bekendstaande mannen die een oog in het zeil hielden en op verscheiden plaatsen zelfs de regenten kozen. Op andere plaatsen hadden – zoals nog in Drente, Groningen en Friesland gebruikelijk is – zelfs de boeren ook wat te zeggen, en dat was ook heel juist, want zij zijn ook ingezetenen des lands die even goed als de overigen hun belasting opbrengen ten **75.** dienste van het land. De ingezetenen waren allemaal gewapend en strijdbarder dan wij thans¹⁴ zijn. En de vorsten des lands hadden eerst helemaal geen en daarna maar heel weinig soldaten in dienst, waarmee ze het land konden dwingen, gelijk onze Prinsen van Oranje dat tegenwoordig kunnen, wanneer ze maar willen, en ook meer dan eens gedaan hebben. Die vroegere vorsten hadden ook niet zoveel aanzienlijke vette¹⁵ en tevens **80.** onnodige ambten te vergeven als onze prinsen en konden dus ook niet zo'n groot aantal hongerige, trotse, kale edelen en andere verachtelijke groten zo makkelijk aan zich verbinden en in de hoge vergaderingen – waar liefst over het geluk en ongeluk van onze hele natie wordt gedelibereerd¹⁶ en beslist –, zó laten stemmen als het hun behaagt, en zoals met hun bedoelingen overeenkomt, – zijn die nog zozeer in strijd met het heil en de **85.** voorspoed van het land.*

1. rekenschap: verantwoording afleggen. In deze context: verantwoording afleggen is niet nodig.

2. creaturen: schepsel, verachtelijk mens.

3. Soeverein: oppermachtig, alleen heersend. In deze zin: men kan zich soeverein gedragen, dus denken oppermachtig te zijn.

4. getrakteerd: de auteur laat zien dat de Batavieren niet met zich lieten sollen en treffende maatregelen namen wanneer dit nodig was in het geval van verraad of 'soeverein gedrag'.

5. de Franken: De Franken waren een Germaans volk dat vanaf circa 200 langs de grens van het Romeinse Rijk aan de Rijn in het huidige Duitsland woonde en zich later ook uitbreidde, eerst over geheel noordelijk Gallië en vervolgens over het grootste deel van het huidige Frankrijk.

6. ambt: een functie vervullen.

7. Karel de Vijfde: Keizer Karel V was landsheer van uiteindelijk alle Nederlandse gewesten in 1516-1556 als Koning Karel I koning van Spanje en in 1519-1556 als Keizer Karel V keizer van het Heilige Roomse Rijk.

8. Filips: Filips II was de zoon en opvolger van Karel V. Later werd hij koning van Spanje van 1554-1558. Hij was heerser over Castilië, Aragon, Napels, Sicilië, de Habsburgse Nederlanden en Portugal.

9. neen waarachtig!: een kreet waarmee de auteur de lezer scherp wilt houden: 'nee natuurlijk niet!'

10. ofschoon: alhoewel.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

11. met verzuim van zijn affaires: terwijl hij zijn werkzaamheden verzuimt.
12. gemenebest: dit is een ander woord voor 'Republiek' (zie ook de begrippenlijst).
13. gilden of schutterijen of gezworen gemeenten: 'gilden' zijn vakorganisaties, 'schutterijen' burgerwachten en 'gezworen gemeenten' een volksvertegenwoordiging. Allen hielden zij een oogje in het zeil.
14. thans: nu, tegenwoordig, heden ten dage.
15. aanzienlijke vette: een winstgevend baantje.
16. gedelibereerd: werkwoord 'delibereren', een ander woord voor beraadslagen of overleggen.

Tekstvragen

Wat bedoelt Van der Capellen in regel 59 met 'zich als een Soeverein te gedragen'? Hoe zouden de Batavieren hierop gereageerd hebben?

Noem de voordelen die Van der Capellen noemt als 'de ingezetenen des lands' (regel 60) het voor het zeggen zouden hebben.

Van der Capellen had kunnen volstaan door enkel te beschrijven hoe de Batavieren hun samenleving organiseerden. Punt. Maar hij schrijft met een doel. Hij wil het volk van Nederland overtuigen van de misstanden in de (toenmalige) maatschappij. Daarom somt hij alle ellende op die de 'dappere en vrije volken' die ons land bewoonden door hun staatsinrichting voorkwamen. Lees: de ellende die hém, de schrijver, en dus ook 'ons', het volk van Nederland, de vrijheid ontnemt. De vrijheid, die de Batavieren wél bezaten. Zij – in tegenstelling tot 'wij' – hadden leiders die niet door anderen waren aangesteld; ze oefenden hun functie uit voor het volk en niet alleen voor het geld. Ze hadden niet zoveel macht dat ze onschendbaar waren. Het waren geen leiders die zelfs niet uit hun ambt konden worden ontzet als ze hun land verraadde, of via vriendjespolitiek zoveel macht hadden gekregen dat ze soeverein konden regeren. Even verderop legt de schrijver precies uit wat hij daaronder verstaat: de baas spelen, alles alleen voor het zeggen hebben.

Opdracht 4

Op literatuurgeschiedenis.nl kun je een fragment vinden uit de Politieke Praatvaar van 1784. In dit fragment legt de patriottische Jaap in begrijpelijk Nederlands iets uit aan de onwetende Piet. Schrijf voor de Politieke Praatvaar een vergelijkbaar dialoog, waarin jij uitlegt waarom het Nederlandse volk van 1781 een voorbeeld zou moeten nemen aan de Batavieren.

Tussen de regels door kun je duidelijk lezen dat Van der Capellen vindt dat dit héle Volk van Nederland een voorbeeld zou moeten nemen aan zijn 'brave voorouders', de Batavieren, de Friezen en later ook de Franken. 'Wij', het hele volk, kunnen van hen leren hoe we onze vrijheid moeten terugwinnen en hoe we die vrijheid moeten handhaven. Hoe we het land zo kunnen organiseren dat de erfopvolging (het 'erfelijk juk') niet tot gevolg heeft dat een vorst steeds meer macht en 'verachtelijke groten' naar zich toe trekt, die handelen 'in strijd met het heil en voorspoed van het land'. Bij de Batavieren kon iedereen meepraten. In Friesland, Groningen en Drenthe beslisten zelfs de boeren over de besteding van de belastinggelden. Er waren toezichthouders, die op verschillende plaatsen 'zelfs de regenten kozen'. De ideale staatsvorm wordt hier beschreven als een democratie met een belangeloos staatshoofd. Bo-

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

vendien waren de vroegste ingezetenen van ons land 'allemaal gewapend, en strijdbarder dan wij thans zijn'. Daarom:

O, landgenoten! nog eens, wapent U allen tezamen, en draagt zorg voor de zaken van het hele land, dat is voor Uw eigen zaken. Het land behoort aan U allen met elkaar, en niet aan de Prins met zijn groten¹ alleen, die U, die ons allen, die Neerlands hele volk, de afstammelingen der vrije Batavieren beschouwen en behandelen als hun erfelijk eigendom, 90. als hun ossen en schapen, welke zij naar hun goeddunken² of scheren of slachten kunnen en mogen. Het volk dat in een land woont, de ingezetenen³, de burgers en boeren, armen en rijken, groten en kleinen – allen bijeen – zijn de ware eigenaren, de heren en meesters van het land, en kunnen zeggen hoe zij het hebben willen, hoe en door wie zij geregeerd willen wezen. Een volk is een grote maatschappij, een compagnie en niets 95. anders. De regenten, de overheden en magistraten, de Prins, wie 't ook is, die een post in die maatschappij bekleedt, zijn enkel maar de directeurs, de bewindhebbers, de rentmeesters van die compagnie of maatschappij en in deze kwaliteit minder dan de leden van die maatschappij, dat wil zeggen de gehele natie of het gehele volk.

[...]

Alle mensen zijn vrij geboren. De een heeft van nature over de ander niets te zeggen.

100. *De ene mens is wel wat verstandiger van geest of wat sterker van lichaam of wat rijker dan de ander; doch dat geeft hun, die verstandiger, sterker of rijker zijn, niet het minste recht om over de minder verstandigen, minder sterken, minder rijken te heersen. God, ons aller Vader, heeft de mensen geschapen om gelukkig te worden en aan alle mensen – niemand uitgezonderd – de verplichting opgelegd, om elkaar zoveel mogelijk gelukkig te maken. Om*

105. *dit goede doel van de Schepper⁴ te bereiken, dat is om hun geluk te bevorderen, hebben de mensen gevonden dat zij niet beter kunnen doen dan zich in groten getale – somtijds van enige miljoenen – bijeen te voegen en grote maatschappijen te vormen, waarvan de leden (wat gij altijd goed in het oog moet houden) van nature allen aan elkaar gelijk zijn, en de een niet onderworpen is aan de ander. In deze maatschappijen – meestal **110.** burgermaatschappijen, volken of naties genoemd – verbinden zich de leden of participanten om elkanders geluk zoveel mogelijk te bevorderen, en elkaar onderling met vereende krachten te beschermen en in het ongestoorde genot⁵ van alle eigendom, bezittingen en alle geërfde en wettig verkregen rechten te handhaven.*

1. groten: regenten. Zie de begrippenlijst.

2. naar hun goeddunken: Van der Capellen maakt met deze vergelijking duidelijk dat het lot van het volk ten tijde van zijn schrijven in de handen ligt van de prins en zijn medestanders.

3. ingezetenen: inwoners. Hierna volgt een opsomming van de inwoners: burgers, boeren, etc.

4. Schepper: God.

5. in het ongestoorde genot: in alle rust kunnen genieten van (...).

Tekstvragen

Wie bedoelt van der Capellen met 'hun erfelijk eigendom' in regel 89? Waarom gebruikt hij deze woorden?

In regel 105 wordt gesproken over het 'goede doel van de Schepper'. Over welk goed doel gaat het hier?

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Macht van de media: op politiek gebied

We hebben nu gezien dat het **pamflet** *Aan het volk van Nederland* de oudste bewoners van ons land, met de Batavieren voorop, ten voorbeeld stelt: zij hadden een democratie zoals Van der Capellen die voor het toenmalige Nederlandse volk wenst. Het **pamflet** doet nog meer: het zet aan tot actie. Daarmee wordt het een wapen in de strijd voor een Nederlandse democratie, georganiseerd volgens oude Bataafse idealen. Dat doel van het **pamflet** blijkt goed uit het laatste gedeelte van de tekst. Daarin wordt eerst tegenstander **Willem V** negatief afgeschilderd en aangesproken, daarna wordt het volk aangespoord om op te staan tegen zijn onderdrukkers.

Het is inmiddels wel duidelijk wie 'zij' zijn. 'Zij' zijn de onderdrukkers, degenen die ons beletten vrij te zijn. Van der Capellen geeft een opsomming van allerlei wantoestanden en foute gedragingen van de **stadhouder** en schildert hem af als despoot:

*Hebt gij, o Willem, niet door ons hele land Uw spionnen, aanbrengrers en verklikkers, die zich
115. in alle gezelschappen weten in te dringen en ons van de genoegens van een gulle
openhartige samenleving beroven? Zijt gij 't niet, die onze hele natie daardoor vreesachtig,
achterhoudend en geveinsd gemaakt hebt en haar rondborstig¹, eenvoudig en oud-Hollands
karakter en bestaan hebt bedorven?*

1. rondborstig: de auteur gebruikt deze term om het karakter van de Republiek aan te duiden. 'Rondborstig' staat voor openhartig, eerlijk en oprecht.

Dat deed **Willem V** – volgens de tekst – onder andere doordat hij het jachtrecht misbruikte, niet zorgde voor genoeg vroedvrouwen op het platteland, invloedrijke mensen ontsloeg, en doordat hij de vloot verwaarloosde:

*Wij zijn alleen daardoor ongelukkig; onze koophandel staat alleen daardoor stil; onze
120. werklieden lijden alleen daardoor honger en ellende omdat wij geen vloot hebben, en
een VLOOT¹ had gij ons moeten, en gij, gij Willem de Vijfde! gij alleen bijtijds kunnen
bezorgen.*

1. V LOOT: een vloot als 'deel van het leger'.

Hij deed dat willens en wetens en was daar dus zelf verantwoordelijk voor:

*Verontschuldigt U maar niet, Uw daden zijn te bekend en hun bedoeling is te duidelijk. Hij die
in een land alles kan, alles mag, alles doet, en laat doen naar zijn eigen wil, naar zijn eigen
125. genoegens en goeddunken¹, is ook voor alles aansprakelijk, moet alles verantwoorden
en kan de schuld nooit op anderen schuiven.*

1. naar zijn eigen goeddunken: zodat het hem aanstaat.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Toch zijn ook 'zij' Nederlanders en dus afstammelingen van de vrije Batavieren. Daarom alleen al zouden ook zij zich moeten spiegelen aan deze voorouders. 'Zij' zouden van de Batavieren moeten leren hoe ze anders zouden moeten regeren dan ze nu doen. Hoe ze de belangen zouden moeten behartigen van het héle volk. Omdat de schrijver dat nog niet vanzelf ziet gebeuren, roept hij de onderdrukten van het 'Volk van Nederland' op om zich te wapenen:

O, landgenoten! nog eens, wapent U allen tezamen, en draagt zorg voor de zaken van het hele land, dat is voor Uw eigen zaken. Het land behoort aan U allen met elkaar, en niet aan de Prins met zijn groten alleen.

[...]

130. *Er is geen tijd te verliezen. Wij staan op de rand van de ondergang. [...] Alles wat er thans ondernomen wordt ter redding van ons waarlijk bijna onherstelbaar verloren vaderland is daarom vergeefs, indien gij, o Volk van Nederland nog langer werkeloze toeschouwers blijft. Doet dan dit!*

Verzamelt U elk in Uw steden en ten plattelande in Uw dorpen. Komt vreedzaam bijeen, en
135. *kiest uit Uw midden¹ een matig aantal goede, deugdzame, vrome mannen; kiest goede patriotten², waarop gij vertrouwen kunt. Zendt dezen als Uw gecommiteerden³ naar die plaatsen, waar de Staten van Uw verschillende provincies vergaderen en beveelt hun, dat zij zodra mogelijk bij elkander komen om uit naam en op het gezag dezer natie⁴, met en naast de Staten van elke provincie een nauwkeurig onderzoek te doen naar de redenen van de*
140. *verregaande traagheid en slapheid waarmee de bescherming van het land tegen een geduchte en vooral actieve vijand wordt behandeld. Beveelt hun verder, dat zij insgelijks met en naast de Staten der bijzondere provinciën een raad voor Zijne Hoogheid kiezen, en hoe eerder hoe liever al zulke middelen helpen beramen en in het werk stellen als tot redding van het benauwde vaderland dienstig zullen worden geoordeeld.*

145. *Laat Uw gecommiteerden U van tijd tot tijd door middel van de drukpers⁵ in het publiek en openlijk verslag doen van hun verrichtingen⁶. Zorg voor de vrijheid van drukpers⁷, want zij⁸ is de enige steun van Uw nationale vrijheid. Als men⁹ niet vrij tot zijn medeburgers kan spreken, en hen niet bijtijds kan waarschuwen, dan valt het de onderdrukkers van het volk al zeer gemakkelijk hun rol te spelen. Daarom is het dat zij wier gedrag geen onderzoek kan*
150. *velen, altijd zo tegen de vrijheid van schrijven en drukken ageren¹⁰ en wel graag zouden zien dat er niets gedrukt of verkocht zou worden zonder toestemming.*

Wapent U allen, verkiest zelf degenen die U bevelen¹¹ moeten, en gaat (evenals het volk van Amerika¹² waar geen druppel bloed gevloeid is, voordat de Engelsen hen eerst hebben aangevallen) in alles met kalmte en bescheidenheid te werk, en Jehova¹³, de God der
155. *Vrijheid, die de Israëlieten uit het diensthuis¹⁴ heeft geleid en hen tot een vrij volk gemaakt, zal onze goede zaak ongetwijfeld ook ondersteunen.*

*Ik ben,
Volk van Nederland!
Waarde medeburgers!*
160. *Uw getrouwe medeburger.*

*Ostende
den 3 september 1781.*

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

1. Uw midden: uw omgeving (familie, vrienden, burens etc.).
2. patriotten: zie ook de begrippenlijst en de terzijde 'Patriotten' in deze les.
3. gecommiteerden: bevelgevers, degene die leiding hebben en bevelen geven.
4. op het gezag dezer natie: op de macht van het land.
5. de drukpers: zie de begrippenlijst.
6. verrichtingen: daden.
7. vrijheid van drukpers: de mogelijkheid om in alle vrijheid gebruik te maken van de boekdrukkunst.
8. zij: de drukpers
9. men: de bevolking.
10. ageren: handelen.
11. bevelen: kies zelf diegene die de leiding over u krijgt.
12. Amerikaanse revolutie: de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1775-1783) was de oorlog tussen Groot-Brittannië en de koloniën die later de Verenigde Staten zouden worden. Deze oorlog was een onderdeel van de Amerikaanse Revolutie en resulteerde in de onafhankelijkheid van de Verenigde Staten.
13. Jehova: dit is de Hebreeuwse naam voor God.
14. de Israëlieten uit het diensthuis: in de Bijbel staat een diensthuis voor een huis van slavernij en onderdrukking. De Israëlieten zijn de Joden. Er staat hier: God leidde de Joden uit het huis van de onderdrukking.

Tekstvragen

Wat houdt een 'werkeloze toeschouwer' (regel 132) voor Van der Capellen in?

Wat bedoelt Van der Capellen in regel 146 met de 'vrijheid van drukpers'?

Macht van de media:

effect van het pamflet

Van der Capellens verzoek tot actie vond gehoor. Het politieke conflict dat er toch altijd al was tussen **patriotten** en **Oranjegezinde** burgers, werd een strijd waarbij zelfs doden vielen. Want niet alleen kwam er een enorme pamflettenregen op gang waarbij burgers elkaar fel bestreden en bespotten, ook vonden er **boekverbrandingen** plaats. Daarnaast richtten steden schutterijen op, exercitiegenootschappen. Burgers van beide partijen bewapenden zich en organiseerden militaire oefeningen. Verschillende dorpen en steden werden bestormd, huizen werden geplunderd en in brand gestoken. Sommige schrijvers van boeken over deze periode spreken zelfs over een burgeroorlog, vanwege de grimmigheid van de gewapende strijd.

Er waren verschillende momenten in deze periode, waardoor de situatie ineens omsloeg. Dat was onder andere in 1787, toen de koning van Pruisen zich ermee 'bemoeide' en

J.D. van der Capellen tot den Pol

De schrijver van *Aan het volk van Nederland* stierf op 6 juni 1784, slechts drieënveertig jaar oud en slechts drie jaar na het verschijnen van zijn **pamflet**. Toen hij nog leefde, werd hij benoemd tot Ridder tot de Staten in Overijssel. Hij begon zich toen in te zetten tegen de zogenaamde 'drostendiensten' in Overijssel. Toen in het jaar 1780 zijn vader overleed, kreeg Van der Capellen diens huis Appeltern én problemen geërfd, zoals het moeten bijwerken van veertig jaar lange achterstallige administratie en de achterstelling van de katholieke boeren die bij het landgoed hoorden.

Na Van der Capellens dood leken de problemen nog niet verdwenen. Zo is zijn grafmonument verwoest door **Oranjegezinden**. Gelukkig was zijn lichaam en dat van zijn vrouw toen al ergens anders veilig ondergebracht. Er waren echter ook nog de **patriotten** in de **Bataafse Republiek** die meenden een standbeeld voor hem op te moeten richten. Dit werd in Rome vervaardigd, maar is nooit over de Italiaanse grens gekomen omdat de kunstenaar ter dood werd veroordeeld wegens betrokkenheid bij een aanslag op Napoleon.

In Zwolle (Overijssel) wordt Van der Capellen nog vereerd als een onvermoeibare strijder voor de democratie. Ook is bij zijn ouderlijk huis Appeltern een straat naar hem vernoemd. Hella Haasse heeft in 1994 de kroniek *Schaduwbeeld, of Het geheim van Appeltern* geschreven, waarin een chronologisch overzicht wordt gegeven van de documenten over de politieke situatie in de **Republiek** aan het einde van de achttiende eeuw. Ze besteedt hierin extra aandacht aan Van der Capellen.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

zich tegen de **patriotten** keerde. De **patriotten** hadden zijn zuster prinses Wilhelmina – de vrouw van de Nederlandse **stadhouder** – zwaar beledigd. Veel **patriotten** vluchtten toen naar Frankrijk. Daar organiseerden zij zich in een Vreemdelingenlegioen.

Opnieuw was er een totale omslag toen op 15 januari 1795 de Fransen en het Vreemdelingenlegioen, dat gevormd was door de patriotse bannelingen, de bevroren grote rivieren overstaken en hun intocht maakten. **Stadhouder Willem V** vluchtte onmiddellijk naar Engeland. De **patriotten** namen in vrijwel alle Nederlandse steden de bestuurszetels over van de orangisten, die er op dat moment zaten. Overal in het land, voortaan de **Bataafse Republiek**, werden vrijheidsfeesten gevierd; in steden en dorpen plantte men vrijheidsbomen, waar omheen werd gedanst. Deze gebeurtenis wordt wel de '**Bataafse Revolutie**' genoemd. Men ontwierp een grondwet, waarin de idealen van de oude Batavieren moesten worden verwezenlijkt: volkssoevereiniteit, de afschaffing van erfopvolging, hervorming van onderwijs en staatsinrichting. Ook de vrijheid van **drukkers** stond zeer hoog in het vaandel. De **Bataafse Republiek** heeft voortgeduurd tot 1806. Toen benoemde Napoleon zijn broer Lodewijk tot koning van de Nederlandse staat, die toen Koninkrijk Holland ging heten.

Conclusie

Na het lezen van *Aan het volk van Nederland* ben je wijzer geworden over de politieke situatie van Nederland in de achttiende eeuw, de rol van de Batavieren, maar ook over de macht van de media, in deze periode vooral het **pamflet**. Van der Capellen schreef *Aan het volk van Nederland* om het volk op te roepen in opstand te komen tegen de op dat moment regerende partij. De onenigheid tussen 'wij' (het volk) en 'zij' (onbetrouwbare regeerders) werd hierdoor aangescherpt. Van der Capellen haalt de Bataafse voorouders en hun vorm van besturen erbij om een ideale staat te schetsen voor het volk van Nederland: de ideale Bataafse staat. Van der Capellen eigent zich de Batavieren toe en geeft daarmee de Nederlanders uit de achttiende eeuw een nieuwe identiteit. Hij schildert de Batavieren in een fel opzwevend betoog af als rechtgeaarde vaderlanders, die hun land goed regeren en die – desnoods gewapend – opkomen voor hun vrijheid. Door 'wij' en 'zij' tegenover elkaar te stellen, waarbij 'wij' uiteraard de goede partij is, versterkt hij de (Bataafse!) identiteit van de eigen groep. Bij deze groep wilde je daardoor graag horen.

Opdracht 5

Bekijk deze [clip](#) over de patriotten en de canon van de Nederlandse geschiedenis. Aan het eind van het filmpje worden vragen gesteld: het algemeen belang en het individueel belang worden tegenover elkaar gezet, er wordt gevraagd waar we als Nederlanders verantwoordelijk voor zijn en hoe we ervoor zouden kunnen zorgen dat iedereen zich meer verantwoordelijk gaat voelen. Verplaats je in Van der Capellen en geef zijn antwoord op deze vragen. Maak gebruik van de gegevens uit deze les en uit die van de clip.

Ware Bataven

EEN LESSENSERIE OVER DE NEDERLANDSE IDENTITEITSVORMING IN HISTORISCHE TEKSTEN

Opdracht 6

Joan Derk van der Capellen tot den Pol hoort bij de patriotten. Zoals uit de tekst van zijn pamflet blijkt, eigenen de patriotten zich de Bataafse voorouders toe, omdat Batavieren evenals de patriotten voorvechters van de vrijheid waren. Schrijf een vergelijkbare tekst vanuit de positie van een orangist, waarbij óók de Batavieren het lichtend voorbeeld zijn.

Opdracht 7

Zoek op internet of in boeken verschillende voorbeelden van pamfletten. Spotprenten in tijdschriften zou je ook kunnen opvatten als pamflet. Onderzoek of je de verschillende boodschappen van je verzameling kunt verwoorden. Ontwerp nu zelf een pamflet, waarin jij je ongenoegen uit over een situatie in Nederland of op school, óf waarin je medestanders oproept om je te helpen om een bepaalde situatie te veranderen.

Opdracht 8

Het pamflet van Van der Capellen heeft een duidelijk betogend karakter. Probeer je in te beelden dat je leeft in 1781. Zou je het eens zijn met Van der Capellen? Geef aan waarom wel of waarom niet. Onderbouw je antwoord met enkele fragmenten uit het pamflet.

Opdracht 9

Van der Capellen kon vroeger niet zijn vrienden en kennissen via een Facebook-event of een sms'je optrommelen met de vraag om te helpen bij de verspreiding van de pamfletten. Bedenk hoe hij dit zou hebben aangepakt.